

JULIAN BARNES

Odchod(y)

Artforum

Odchod(y)

Julian Barnes

Departure(s)

Copyright © Julian Barnes, 2026

Translation © Kristína Svrčková, 2026

Design & Layout © Palo Bálik, 2026

Cover illustration © Carlo Farneti, 1935

Slovak edition © Artforum, 2026

JULIAN BARNES

preložila Kristína Svrčková

Odchod(y)

Artforum

Venujem Racheleli

1

Masky

Nedávno som narazil na znepokojivú možnosť. Vlastne ešte horšie, na znepokojivý fakt.

Moja stará známa, skúsená rádiologička, mi už roky posielala výstrižky z British Medical Journal. Vie, že ma zaujíma všetko, čo sa nejakým spôsobom pohráva s morbidnom alebo extrémom. Do pamäte, na miesto, v ktorom sa prelína prikrášené so splošteným, som si archivoval prípady pacientov, ktorí explodovali, keď rozžeravený skalpel vznietil ich telesné plyny, ako aj tie z počiatkov magnetickej rezonancie, keď sa vnútorné kovové stehy zarezávali do mäsa ako šrapnel. Príbehy niekedy sprevádzajú aj fotografie: spomínam si na muža so zakrútenými, niekoľko metrov dlhými nechtami na nohách, ak si dobre pamätám, pre ktoré nebol roky schopný chodiť. Ďalej nemožno obísť každodenný chlieb lekárskej profesie pozostávajúci z vyťahovania predmetov, ktoré ľudia buď prehltli, ako vrecká s klincami, alebo si násilne zaviedli do konečníka. (Kedysi medzi populárne análne samoimplantáty patrili miniatúrne bustičky Napoleona. Zvyk, ktorý k potešeniu nepochybne pridával aj pocit vlastenectva.) Obzvlášť dobre si spomínam na prípad muža, ktorý mal zavedenú tracheostomickú trubicu. Keď prišiel na kontrolu, doktorov zmiatli žltkasté škvrny okolo otvoru, ku ktorému bola trubica pripevnená. Vysvitlo, že pacient bol tuhý fajčiar, a keďže mu zdravie viac neumožňovalo fajčiť ústami, prišiel na fintu: keď si trubicu z otvoru vytiahne, cigareta doň dokonale zapadne. Jediné, čo sa potreboval naučiť, bolo zapáliť ju a poťahovať do pľúc. Muži (a väčšinu týchto bizarných počinov mali na svedomí práve muži) vedia byť mimoriadne vynaliezaví, a to dokonca (alebo najmä) vtedy, keď daná záležitosť nie je v záujme ich vlastného dobra.

Posledný výstrižok, ktorý mi zaslala doktorka Jacky, mal príhodný literárny titulok: „Proust a magdalénka: Spolu v talame“. Samozrejme, čítal som ďalej. „Magdalénka, ako isto viete, nebola Proustova životná láska, ale sušienka, ktorá po namočení do čaju vyvolala mimovoľnú autobiografickú spomienku (skrátene MASku).“ Správa pochádzala z časopisu *Neurology Clinical Practice* a jej predmetom bol štyridsaťpäťročný muž, ktorý prekonal hemoragickú mozgovú príhodu v ľavej zadnej časti talamu. Následky boli oveľa extrémnejšie a osobitejšie než nežné pohnutie, ktoré Proust (a jeho fiktívny rozprávač) zakúsil pri ochutnaní magdalénky. Tá, mimochodom, nie je tak celkom sušienka, ale skôr drobný vrúbkovaný koláčik v tvare svätajakubskej mušle. Pacient sa zveril s tým, že „chuť jablkového koláča v ňom vyvoláva spomienky na všetky predchádzajúce koláče, ktoré v živote ochutnal. Vybavujú sa mu v mysli v presnom časovom poradí ako kaskáda“.

Ako som už spomínal, správa ma najprv znepokojila: predstavte si vysokorýchlostné nájazdy zabudnutých spomienok, lavínu histórie, ktorá valcuje vaše vnímanie prítomnosti a na márne kúsky rozbíja zmysel vášho ja. A ako správne poznamenal jeden môj priateľ, čo ak by kaskádu nespustila taká pozitívna skúsenosť, akou je jedenie jablkového koláča? Čo keby ju, povedal, spustil napríklad prd, hoci aj celkom tichučký, ktorého následkom by sa vám v chronologickom poradí premietli všetky vetry, ktoré ste kedy vypustili? Takto by sme mohli pokračovať ďalej, bez okolkov si za jablčník dosadíte vlastné príklady. Predstavte si vyčerpanie pri pomyslení – alebo pohľade – na niekoľko tisíc rožkov so šunkou, ktoré by vám prebleskovali myslou (prehrávala by sa spolu s nimi aj ich kvalita, rozdiely medzi nimi či informácia, ako vám chutili?).

Aktuálne sa nachádzam na polceste medzi sedemdesiatkou a osemdesiatkou a, podobne ako to zažíva väčšina starších ľudí, niekedy nudím sám seba: opakovane si spomínam na tie isté myšlienky a činy, no hlavne názory. (A tí, ktorí sa nikdy nenudia a naďalej sa verejne bavia vlastnými životmi a dokola omieľanými

príhodami, sú zvyčajne najväčší suchári na svete. Vo všeobecnosti sú to opäť predovšetkým muži.) Na druhej strane, frenetická a útočná nuda vysokorýchlostných MASiek je, aspoň zatiaľ, pre mňa nepredstaviteľná. Nepociťovali by ste pri nej nutkanie siahnuť si na život?

Moja druhá reakcia bola premyslenejšia a spisovateľskejšia. MASky by určite vedeli pomôcť pri autobiografickom písaní. Domnievate sa, že si niečo pamätáte „úplne presne“, a čím viac si na to spomínate a rozprávate o tom, tým viac sa presviedčate o pravdivosti danej veci. Ale čo keby vás zastavil a opravil váš vlastný mozog? Čo keby vám predstrel všetky vaše rozprávania a ukázal, ako ste sa postupne, no systematicky odchyľovali od pôvodnej verzie? Nepôsobilo by to na vás zvláštne a mäťúco? V niečom by to mohlo byť aj užitočné – človek by len ťažko obalamutil vlastný talamus.

A čo keby váš mozog neobsahoval len chronologický zoznam všetkých koláčov, ktoré ste v živote zjedli, ale aj vašich morálnych činov a nečinností? Každé „milujem ťa“, či už ste ho mysleli vážne, alebo nie. Každé nevyslovené „milujem ťa“, ktoré ste mali, chceli povedať, no nedokázali. Boli by ste schopný čeliť záznamu – chronologickému záznamu – všetkých vašich lží, pokrytectiev, krutostí, ktorým sa dalo aj (zdanlivo) nedalo vyhnúť, záznamu všetkých vašich drsných zabudnutí, pretvárok, porušených sľubov, nedodržaných slov a neuskutočnených činov? A to nielen reálnych zlyhaní, no aj tých vymyslených a želaných. Spomeňte si na slávny rozhovor prezidenta Jimmyho Cartera o žiadostivosti v časopise Playboy, v ktorom smelo priznal: „V srdci som cudzoložstvo spáchal mnohokrát.“ Toto je pravda o väčšine z nás, hoci vo vedomých spomienkach si zvykneme uchovávať len tie príťažlivejšie a menej vinu vyvolávajúce fantázie. Čo však s tými hanebnejšími, neprijateľnejšími a nemravnejšími cudzoložstvami srdca, ktoré sme sa rozhodli potlačiť?

Slávne priznanie prezidenta Cartera má pokračovanie, ktoré sa mi javí ešte trífalejšie. Po priznaní svojich hriešnych snov dodal:

„Boh vie, že som to robil doteraz, že v tom budem pokračovať, a On mi napriek tomu odpúšťa.“ Pre neveriaceho človeka takéto priznanie pôsobí viac než len trošku naduto. Všemohúci nielenže odpustí Jimmymu Carterovi pri poslednom súde, ale odpúšťa mu *aj pribežne*, zakaždým, keď jeho smilné srdce zaplesá. Pripúšťam však, že prezidenti možno vedia o povahe a veľkorysosti Boha viac ako my bežní smrteľníci.

Tu sa vynára ďalšia otázka: čo keby existoval spôsob, ako si privolať MAsky bez toho, aby pacient ako vy alebo ja musel utrpieť katastrofálnu mozgovú príhodu? Ľudia sa predsa navzájom trepanovali už od neolitu – vŕtali si diery do lebky, aby týmto spôsobom vypustili démonov, zlých duchov a šialenstvo, uvoľnili tlak na mozog a zmiernili epilepsiu či iné duševné poruchy. V severoeurópskom maliarstve zo začiatku 16. storočia bol populárnym vedľajším motívom „Vyberanie kameňa šialenstva“. V najznámejšom príklade od Hieronyma Boscha postarší zavalitý roľník sedí na drevenej stoličkej so zaklonenou hlavou, zatiaľ čo chirurg s plechovým lievikom na hlave reže pacientovi do temena. (Lievik zrejme naznačuje, že operatér je šarlatán.)

Čo keby bolo možné do lebky vyvŕtať presný otvor a spôsobiť tak nepatrné poškodenie, ktoré by dokázalo vyvolať úplné uvoľnenie našich spomienok? Len ťažko si vieme predstaviť, že by neurochirurg súhlasil s takýmto zákrokom alebo bol presvedčený o jeho prínose pre spoločnosť (dôvody typu „chcem si lepšie pamätať svoju mamu“ alebo „veľmi by mi to pomohlo pri písaní autobiografie“ by presvedčili len málokoho). Existuje tiež dlhá, hoci prevažne nezaujímavá história samotrepanácie. Možno by sa našla nejaká odvážna duša trpiaca amnéziou či počiatočným štádiom demencie – a opäť by týmto nerozvážnym kandidátom bol s najväčšou pravdepodobnosťou muž –, ktorá by sa o uskutocniteľnosti zákroku chcela presvedčiť. Zubárska vrtačka sa zdá byť jedným z populárnych nástrojov na samotrepanáciu. Blázni ju robia, aby „podporili prietok krvi v mozgu“ a tiež aby si,

takmer doslova, vytvorili povestné „tretie oko“, ktoré údajne vedie k duchovnému osvieteniu.

Zájdime v predstavivosti ešte ďalej: čo ak by sa takýto zákrok stal v určitom momente chirurgicky realizovateľným a zároveň zákonným – šli by ste do toho? Možno by na jeho podstúpenie spočiatku bolo možné podplatiť nejakých dobrovoľníkov a to za predpokladu, že by to pre nich nebolo horšie ako predať vlastnú krv.

MASka je len potrebná, nevyhnutná skratka pre mimovoľnú autobiografickú spomienku, no vzhľadom na tému pôsobí príhodne. Často zvykneme hovoriť, že pamäť je identita. Ak je to naozaj tak, všetky MASky (aj masky) uložené v nás sa započítajú do toho, kým a čím sme boli a sme. A za týmto ešte stojí Veľký Ja Som, meno, akým sa oslovuje kresťanský Boh, ktorý zvykol trestať alebo odmeňovať, pretože si pamätal každý náš čin, každú myšlienku a pocit, ktoré sme zažili. Hoci mnohí stále veria, že po smrti ich čaká posledný súd, teraz máme potenciálne k dispozícii konkurenčný predsmrtný súd, ktorý je novodobý a oddelený od náboženstva. Zoznam našich hriechov už nie je zapísaný v kološálnej kronike svätého Petra, lež v našom vlastnom mozgu. Na nájdenie kľúča k nemu by mohol postačiť tím neurológov.

Kto by však v takom prípade hral rolu Boha? Nebol by to hlavný chirurg, ten by vystupoval len ako zručný sprostredkovateľ. Sami by sme si teda boli sudcami, čo by mohlo viesť k prílišnej zhovievavosti k sebe samým. Pokiaľ by nás to, naopak, neprinútilo dospieť.

Podarilo sa mi zistiť viac o prípade muža, ktorý si pamätal každý koláč, ktorý kedy zjedol. Jeho MASky sa začali objavovať deväť mesiacov po mŕtvici a ich časová os sa tiahla celým jeho životom, od úplne prvého rôčika (ktorý si vraj prirodzene nie sme schopní pamätať) až po súčasnosť. Spúšťačom mohol byť dotyk, vôňa, chuť alebo pohľad na niečo. Pri jednej príležitosti spomienku z detstva – na to, ako kráča bosý v kuchyni svojej babičky a pritom drží

mamu za ruku –, vyvolala vôňa čerstvo upečeného cesta. Znovu uvidel babičkinu zásteru a zažil „ten obľý pocit na spodnej strane chodidiel“. Všetko to znie veľmi proustovsky.

„Kaskáda“ spomienok však niekedy prichádzala bez akéhokoľvek konkrétneho zmyslového podnetu: jedného dňa si veľmi podrobne spomenul, ako v roku 1967, mal len tri roky, s rodinou navštívili výstavu Expo v Montreale. Okrem toho sa ukázalo, akokoľvek zvláštne to znie, že od porážky si lepšie pamätal každodenné udalosti. Zistil tiež, že ak chce, dokáže záchvaty MASiek vedome potlačiť. Takýto vypínač by mohol predstavovať veľkú úľavu. V prípade, že by ste povedzme písali svoju autobiografiu, by bolo možné príval informácií, ktorý by váš mozog chrľil, postupne zastavovať a upravovať. A možno by sa časom našiel aj zapínač, ktorým by sa dal získať prístup k celému obsahu vašej minulosti, kedykoľvek by ste si to zaželi. Tu však vyvstáva otázka: Chceli by ste o sebe vedieť absolútne všetko? Bol by to dobrý alebo zlý nápad?

Toto nás privádza k ďalšej otázke. Je správne označovať vizuálnu kaskádu všetkých koláčov, ktoré sme kedy zjedli, za „spomienky“? To, čo sa tradične považuje za spomienku, je totižto niečo, na čo sme si v priebehu života spomínali častejšie alebo menej často a čo sa pri každom opätovnom rozprávaní trochu menilo, až kým sa nakoniec ustálilo do podoby, o ktorej sme sami seba presvedčili, že je pravdivá. Keď však subjekt pôvodnej klinickej správy prežil „úplný podrobný úsek“ návštevy Expa v Montreale, šlo pravdepodobne o niečo, na čo si predtým sám od seba nespomenul (hoci mu o tom nepochybne rozprávala rodina). Nebola to teda bežne sploštená spomienka, no skôr opätovná prezentácia pôvodného zážitku, správne oživenie nie toho, čo si dospelý muž pamätal, ale toho, čo chlapcov mozog v onen zabudnutý deň pred tolkými rokmi prijal. Viac než len „panenská spomienka“, bola to *udalosť samotná*, tak ako ju kedysi mozog spracoval. Takáto sebatrepanácia pôsobí lákavo, čo povieť?

Na tomto mieste chcem teraz povedať dve veci:

1. bude aj príbeh (alebo príbeh v príbehu),
no zatiaľ ten čas nenastal;
a
2. toto je moja posledná kniha.

Vytvoril som teóriu, že neustály nespútaný nápor nežiaducich, či prinajmenšom nevyžiadaných vysokorýchlostných MASiek by mohol človeka dohnať k samovražde. Možno prehánam. Pokiaľ však podobne ako koláčový chlapík nenájdeme spôsob, ako ho vypnúť, s určitosťou naruší náš bežný život. V klasickej štúdii Mysel' mnemonika: Malá knižka o veľkej pamäti sovietsky neuropsychológ A. R. Lurija opísal prípad človeka „Š“, s ktorým sa prvýkrát stretol v dvadsiatych rokoch 20. storočia. Š mal úžasnú pamäť, ktorej fungovanie a techniky sa skúmali v laboratórnych podmienkach viac ako tridsať rokov. Dokázal si zapamätať postupnosti písmen a čísel, fráz a náhodných slov s mimoriadnou presnosťou a tieto experimenty si do najmenších detailov vybavil aj o desať rokov neskôr. Jedna z metód, ktorú používal, bolo priradovanie eidetických obrazov ku kľúčovým slovám:

Keď mi napríklad povedia slovo *slon*, vidím zoo. Ak mi dajú *Ameriku*, vytvorí sa mi v mysli obraz strýčka Sama. Ak *Bismarcka*, umiestnim svoj obraz blízko jeho sochy. A ak dostanem slovo *nadprirodzený*, vidím učiteľa Šerbinyho, ako stojí a hľadá na pamätník.

Š sužovala aj synestézia, ďalšie bremeno, s ktorým sa musel denne vyrovnávať. Každý zvuk, ktorý začul, sprevádzalo svetlo a farba. Keď sa ho niekto spýtal, či si pamätá nejaký konkrétny plot, odpovedal, že samozrejme: „Má slanú príchuť a na dotyk pôsobí drsne. Navyše vydáva veľmi výrazný, prenikavý zvuk.“ Pri návšteve reštaurácie „si jedlo vyberám podľa názvu, zvuku slova. Je hlúpe tvrdiť, že majonéza chutí dobre. Písmeno z kazí chuť do